

Resultater i Norge av IEA SHC Task 28 og 37 og tilsluttede norske prosjekter

Are Rødsjø,
Prosjektleder,
Husbanken
Region Midt-Norge

2 prosjekter 2000 - 2005

IEA Solar Heating and Cooling Program

Sustainable Solar Housing

Deltagelse fra 15 land.

Prosjektleder: Robert Hastings CH

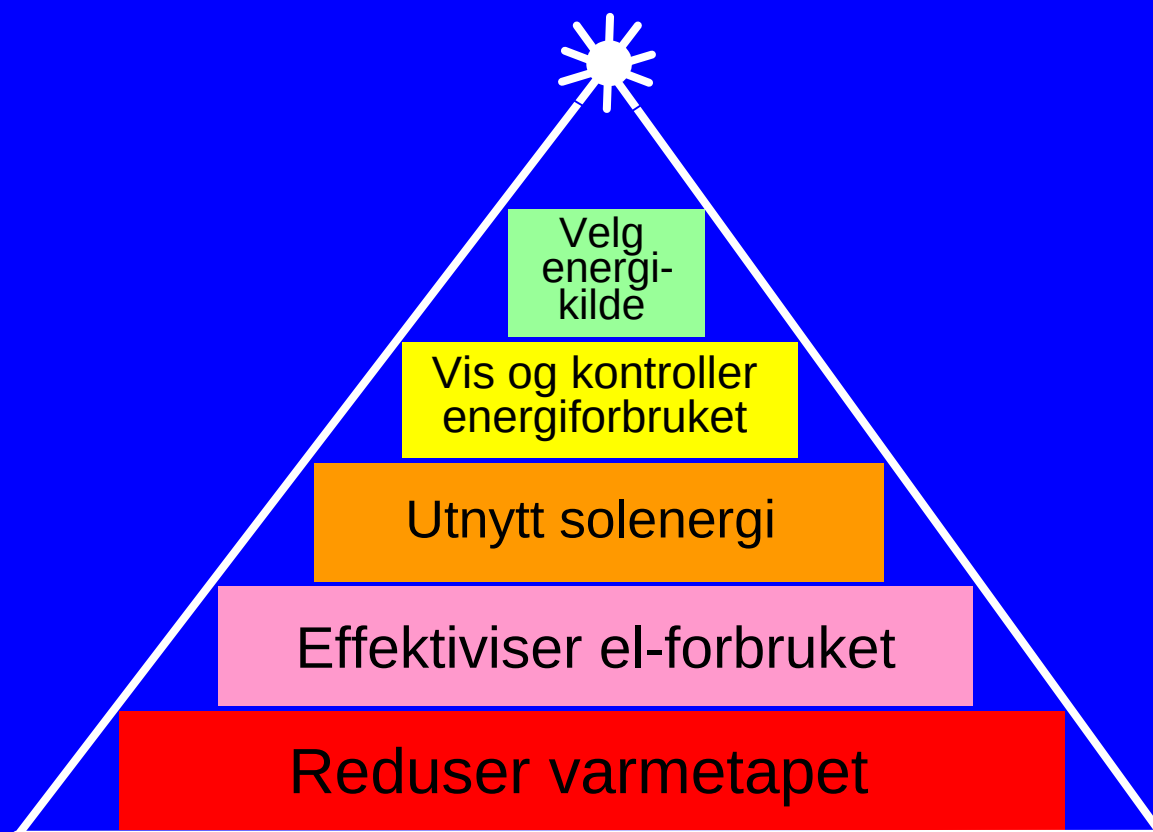
Kostnadseffektive lavenergiboliger

Husbanken – Sintef SunLab - ABB/ Enova

Finansiering: Husbanken/Enova /NFR

Prosjektleder: Husbanken

Kyoto-Pyramiden

Passiv Energidesign

Synliggjøring av målsettinger:

Lavenergiboliger: ca 100 kWh/m² år

Passivhus: ca 65 kWh/m² år

Husbanken Lavenergiboliger og Passivhus - Skjematisk oversikt over kriterier og typiske egenskaper

Skjematisk oversikt over kriterier og typiske egenskaper	Normal bolig	Nye Energikrav	Lavenergibolig Energimerke C - Se rapporten Energimerking av nye boliger HB-Enova-SINTEF Byggforskning	Passivhus En definert tysk standard. Se www.passiv.de
Årlig totalt energibehov	Typisk 170 kWh/m ²	Krav: 125 kWh/m ² + 1600/oppvarmet BRA	Krav: under 100 kWh/m ²	Typisk: ca 65 kWh/m ²
Årlig oppvarmingsbehov (Oslo-klima)	Typisk 80 kWh/m ²		Typisk: under 30 kWh/m ²	Krav: 15 kWh/m ²
Typiske tiltak/egenskaper for å oppnå dette:				
Yttervegg	15 cm isolasjon (U = 0.25 - 0.28 W/m ² K)	25 cm isolasjon (U = 0.18 W/m ² K)	20 - 25 cm isolasjon (U = 0.16 - 0.20 W/m ² K)	35 - 45 cm isolasjon (U = 0.10 - 0.08 W/m ² K)
Yttertak	25 - 30 cm isolasjon (U = 0.16 - 0.13 W/m ² K)	30-35 cm isolasjon (U = 0.13 W/m ² K)	30 - 35 cm isolasjon (U = 0.14 - 0.11 W/m ² K)	45 - 50 cm isolasjon (U = 0.09 - 0.07 W/m ² K)
Gulv på grunn	15 - 20 cm isolasjon (U = 0.18 - 0.14 W/m ² K)	20-30 cm isolasjon (U = 0.15 W/m ² K)	20 - 25 cm isolasjon (U = 0.14 - 0.11 W/m ² K)	25 - 35 cm isolasjon (U = 0.11 - 0.08 W/m ² K)
Vinduer	2-lags energi super (U = 1.4 W/m ² K)	2-lags vindu med isolert karm (U = 1.2 W/m ² K)	3-lags superisolert vindu (U = 1.0 - 1.1 W/m ² K)	Passivhus standard (U < 0.8 W/m ² K)
Ventilasjon, virkningsgrad gjenvinner	0 % (avtrekksventilasjon)	70 % varmegjenvinning	70 - 80 % varmegjenvinning (balansert ventilasjon)	80 - 90 % varmegjenvinning (balansert ventilasjon)
Ventilasjon, årlig viftenergi	1.5 kWh/m ²		6 kWh/m ²	4 kWh/m ²
Tetthet bygningskropp	(N50 = 4.0 oms/t)	(N50 = 2.5 oms/t)	4 ganger bedre enn forskriftskravet 1997 (N50 = 1.0 oms/t)	8 ganger bedre enn forskriftskravet 1997 (N50 = 0.5 oms/t)
Energiforsyning	Elektrisitet	Fornybar energi Fjernvarme	Elektrisitet	Bruk av fornybar energi i form av sol, biobrensel eller varmepumpe.
Belysning og utstyr	Normale hvitevarer og belysning.		Lavenergi hvite- og brunevarer og belysning anbefales.	Lavenergi hvite- og brunevarer og belysning er sterkt anbefalt.

prNS 3700

Husbanken

EKSBO

Forprosjekter - Energimerking

  SINTEF Bygg og miljø Arkitektur og byggteknikk Postadresse: 7465 Trondheim Besøksadresse: Alfred Getz vei 3 Telefon: 73 59 26 20 Telefaks: 73 59 82 85 Foretaksregisteret: NO 948 007 029 MVA	SINTEF RAPPORT
	TITTEL Energimerking av nye boliger – Hoveprosjektrapport.
	FORFATTER(E) Tor Helge Dokka, Tore Wigenstad, Lars Myhre
	OPPDRAKSGIVER(E) Husbanken og Enova SF.

LOBB og Husbanken i samarbeid
med IEA, Enova og SINTEF

Lær av de beste lavenergiboligene i Europa

Konferanse på Maihaugen
Lillehammer 29. April 2004

- eksempler
- erfaringer
- eksperter

Nederland

Østerrike

Tyskland

Finland

Sverige

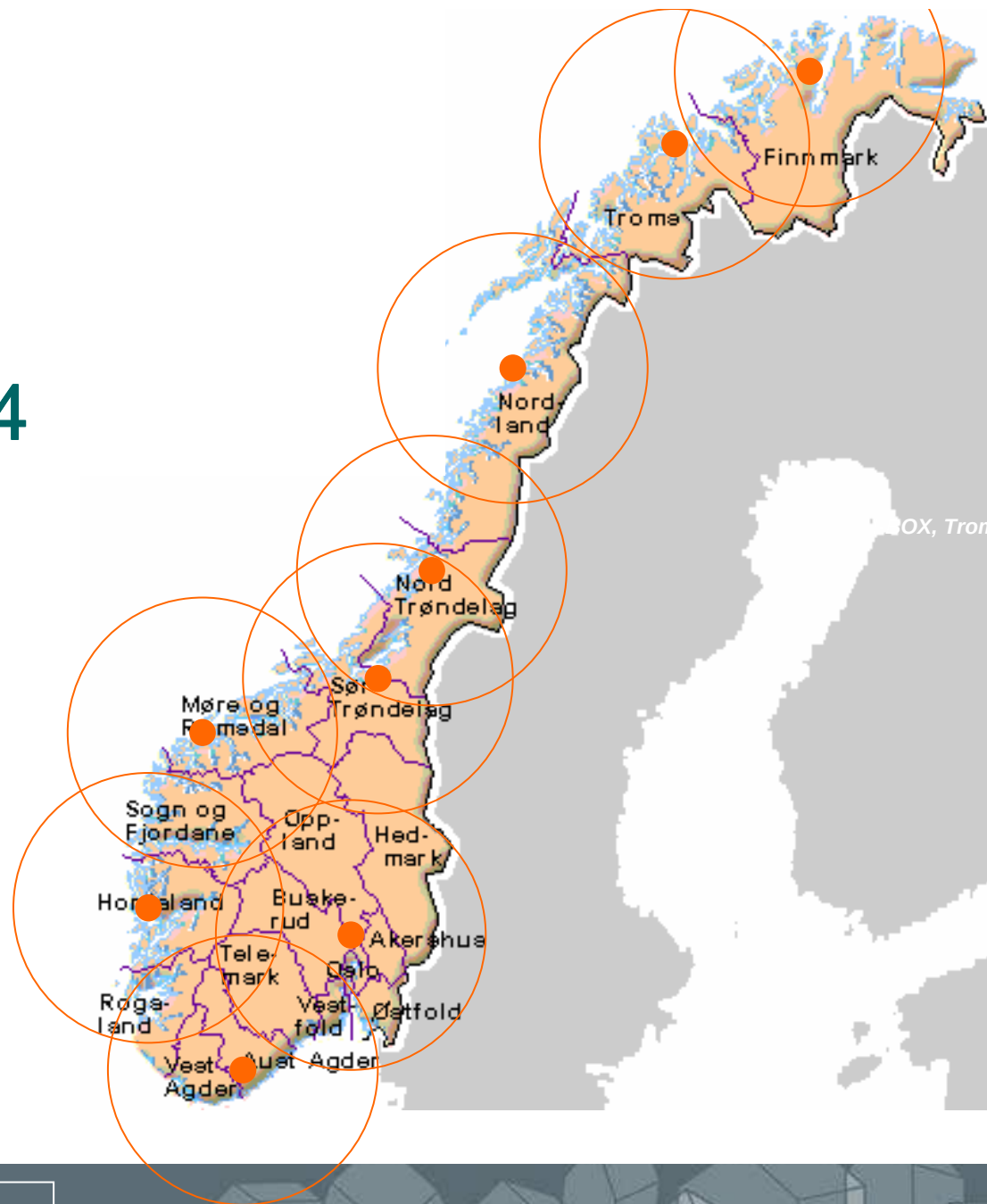

Norge

Sveits

Lavenergiboliger

Norge Rundt 2004

Husbanken

SOLAR HEATING & COOLING PROGRAMME
INTERNATIONAL ENERGY AGENCY

EKSBO

www.passivhusnorden.com

PASSIVHUS NORDEN 2008

Passive Houses and:

Zero emission	Energy scenarios
Architecture	Solar- and bio energy
Standardization	Certification
Technology	Components
Economy	Occupant focus
Indoor climate	Exemplary projects
Marketing	Innovation

Trondheim, Norway April 2 - 3 april 2008

Husbanken

enova

NTNU
Det skapende universitet

SINTEF

Passivhus.dk

Passivhuscentrum

IVL Svenska
Miljöinstitutet

LAPPEENRANTA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

VTT AALBORG UNIVERSITET

LUNDS
UNIVERSITET

SP

Søk

Avansert søk

- Hjem
- Enkeltkurs
- Kursserier
- Masterprogrammer
- Konferanser
- Fleksibel gjennomføring
- Arbeidslivets kompetansepartner
- Studieinformasjon
- Brosjyrer og nyhetsbrev
- Samarbeidspartnere
- Kontakt oss
- For ansatte

Lavenergiboliger og passivhus

- Hvordan prosjektere og bygge lavenergiboliger og passivhus - Tekniske løsninger og praktiske løsninger - Beregning av energibruk og inneklima

Målgruppe

Kurset er tilrettelagt for arkitekter, rådgivende ingeniører, ansatte i entreprenør- og byggefirmaer, kommunale saksbehandlere og andre som arbeider med planlegging, prosjektering og bygging av boliger.

en gjennomsnittlig bolig. I Østerrike og Tyskland har man etterhvert fått etablert et betydelig marked for slike hus. Også i Skandinavia og i Norge er interessen for slike boliger økende, og en ny norsk standard for lavenergiboliger og passivhus er på trappene.

Drift av norske bygninger står for over 40 % av den totale innenlandske energibruken, og er stadig økende. Dette har betydelige miljømessige og økonomiske kostnader. Samtidig er det fullt mulig å bygge boliger med langt lavere energibruk enn det som er standard praksis. Passivhus er boliger som bare bruker ¼ av energien sammenlignet med

Samarbeid mellom Chalmers og NTNU

Studenter i kø for tverrfaglig undervisning og premiering av studentarbeider på tema universell utforming og miljøvennlige barnehager.

Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg og NTNU valgte våren 2006 å prosjektere energi- og miljøvennlige barnehager sammen. De valgte en felles tomt som lå i Göteborg. NTNU la dermed en studietur til Göteborg med befaring på tomten sammen med de svenske studentene, med besøk på svenske barnehager, og med forelesninger av de svenske lærerne. Norske og svenske studenter sto i kø for å delta på den tverrfaglig undervisning med premiering av studentarbeider på tema universell utforming og miljøvennlige barnehager. Juryering og premiering fant sted i Trondheim 11-12.mai.

2 prosjekter 2006 -2009

IEA Solar Heating and Cooling Program

Advanced Housing Renovation by Solar & Conservation

Deltagelse fra 12 land - Prosjektleder: Fritjof Salvesen

EKSBO

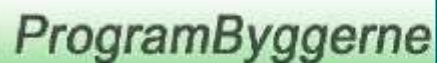
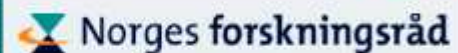
Deltagere: Husbanken, SINTEF Byggforsk, Enova
+ 12 industripartnere

Finansiering : Husbanken, Enova, NFR
Prosjektleder : Husbanken

Deltagere i prosjektet (18 stk foreløpig)

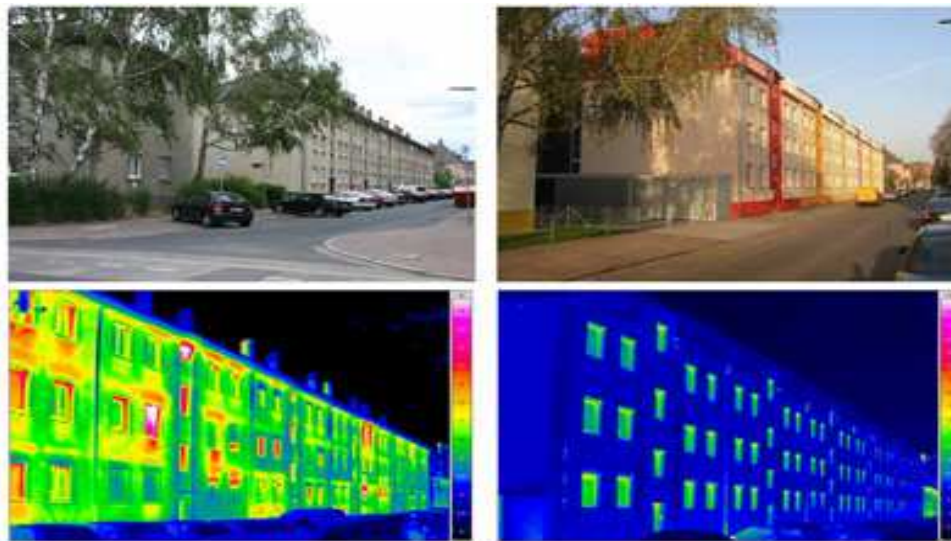
SINTEF Byggforsk

Internasjonal konferanse i Trondheim 25. september 2008

Klimatrusselen krever dramatiske energitiltak i eksisterende boliger

Lær av andre land. Lær av de beste eksemplene.

Konferansen arrangeres av Husbanken i samarbeid med IEA Solar Heating and Cooling Program Task 37 og det tilsluttede norske prosjektet EKSBO som finansieres av Forskningsrådet, Enova og Husbanken og deltagende industripartnere.

Avslutningskonferanse 2010

EKSBO - Eksisterende boliger Renovering til passivhusnivå

- energitiltak som gir minimalt oppvarmingsbehov og høy komfort

EKSBO

lavenergiboliger.tv

9 filmer + 3 foredrag

54 373 antall vellykkede forespørsler totalt

98 vellykkede forespørsler per dag i gjennomsnitt

4 096 forskjellige datamaskiner har besøkt siden

2900 MB lastes opp pr dag - tilsvarer drøyt 12 timer video

Mest populære film:

Hvorfor lavenergihus, norsk utgave, 1883 nedlastinger

EKSBO

KOSTNADSEFFEKTIVE ENERGIKONSEPTER FOR EKSISTERENDE BOLIGER

EKSBO

► Analyse av boligmassen

► Tiltakskonseppter

► Forbildeprosjekter

► Markedsstrategi

IEA SHC task 37

► Organisering

► Dokumenter

Kurs og konferanser

EKSBO – Kostnadseffektive energikonseppter for eksisterende boliger

EKSBO er et åpent forskningsprosjekt over fire år, fra 2006 til slutten av 2009. Det overordnede målet er å bidra til å øke energieffektiviteten og bruken av ny fornybar energi i den eksisterende boligmassen. Prosjektet finansieres av Norges Forskningsråd, Husbanken, Enova og en rekke partnere fra bransjen. EKSBO er også tilknyttet forskningsprosjektet "[Advanced Housing Renovation by Solar and Conservation](#)", task 37 innenfor programmet "Solar Heating and Cooling" i regi av det Internasjonale Energibyrået IEA.

Linker

[Lavenergiboliger.no](#)

[Video](#)

[Gjør det riktig \(3 Mb\)](#)

[SINTEF Byggforsk](#)

[Husbanken](#)

[Enova](#)

[Passiv.no](#)

[Passivhusinstituttet](#)

[PH-Undervisningsmaterial på tysk](#)

[IG Passivhaus Tyskland](#)

[PH-Prosjektdatabase tysk og engelsk](#)

[IG Passivhaus Østerrike med prosjektdatabase](#)

[IEA Solar Heating and Cooling](#)

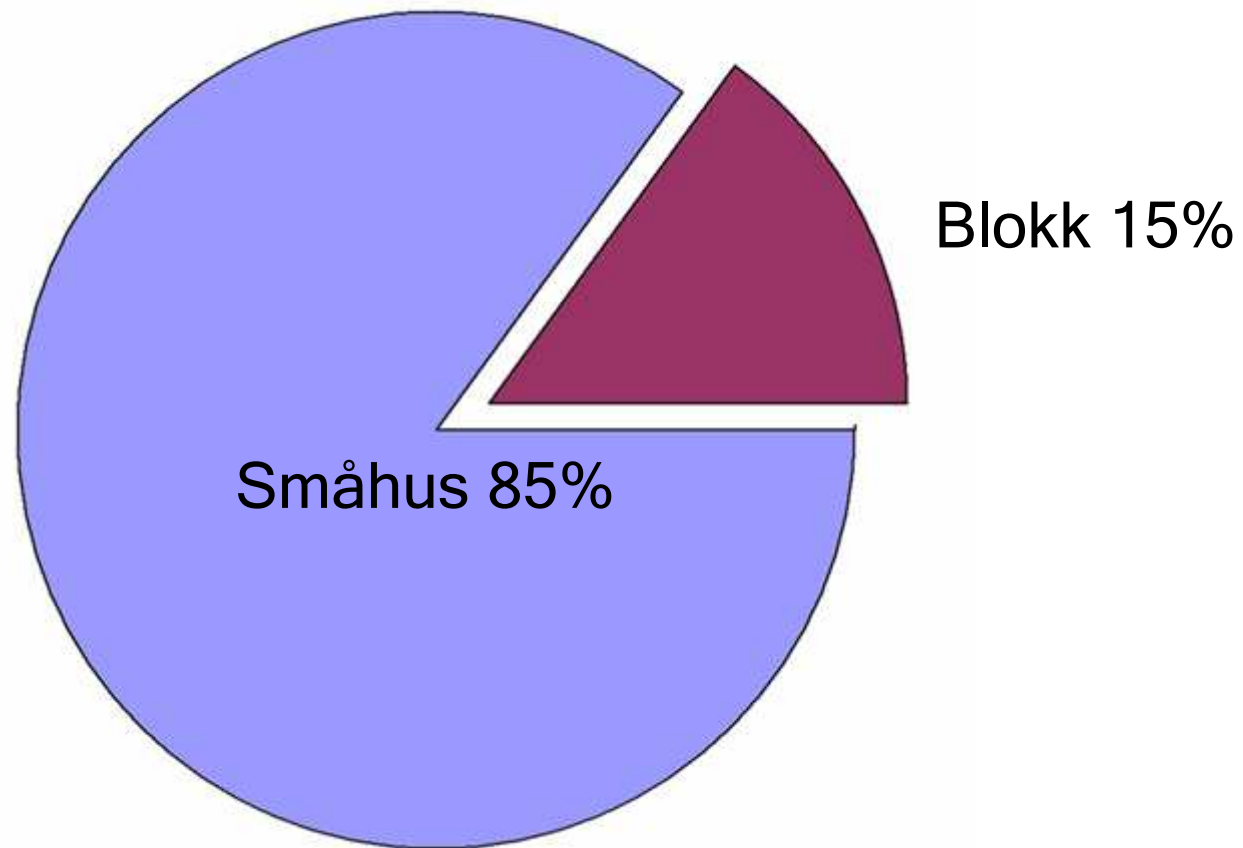
[Norges forskningsråd](#)

www.sintef.no/eksbo

Fra bygningsmasseanalysen

Eksisterende boligmasse - Fordeling av energibruk

Nordisk rapport – tiltakskonsepter – ferdig februar/mars 2010

TASK 37 Advanced Housing Renovation by Solar and Conservation

Whole building concepts for Advanced Housing
Renovation with Solar and Conservation in Nordic
countries.

Subtask C - Internal working document

Authors: Ulla Janson, Tor Helge Dokka, Michael Klinski and Bjørn Bergren,
Marit Thyholt

January 2010

Norway and Sweden

Contents

- 1. Introduction**
- 2. The housing stock**
  - 2.1 Swedish housing stock
  - 2.2 Norwegian housing stock
- 3. Energy strategies**
  - 3.1 Basic strategies for renovation
  - 3.2 Ambition levels for renovation
  - 3.3 Energy calculations
- 4. Costs and profitability assessments**
  - 4.1 Different concepts for economical analysis
  - 4.2 Examples
- 5. Whole building concepts for energy and cost efficient renovation**
  - 5.1 Small wooden houses
  - 5.2 Apartment buildings
- 6. Building physics and indoor climate related challenges**
  - 6.1 Introduction
  - 6.2 Ventilation and IAQ
  - 6.3 Thermal comfort
  - 6.4 Air tightness
  - 6.5 Moisture- and mould proof constructions
- 7. Case studies**
  - 7.1 Brogården in Alingsås (Sweden)
  - 7.2 Backa Röd (Sweden)
  - 7.3 Myhrerenga

Forenklet WEB-basert beregningsverktøy for energirehabilitering - ferdig februar/mars 2010.

Energibruk i eksisterende boliger

Valg av bygningstype og bygningsmessig standard

1945-1956   1957-1970   1971-1980

Enebolig

Rekkehus

Blokk

Energibruk i eksisterende boliger

Bygningskropp, størrelse og konstruksjon

Oppvarmet gulvareal (BRA) [m²]:

Formfaktor (varmetapsareal/oppv. gulvareal):

Areal vinduer/dører/oppv. gulvareal [%]:

Takkonstruksjon:

Veggkonstruksjon:

Gulvkonstruksjon:

Vindustype:

Dørtype:

Tetthet/infiltrasjon:

<< Forrige   Neste >>

Energibruk i eksisterende boliger

Energiattest (energimerke)

Valgt energimerke: **C**

Bygningens varmetapstall: **F**

Totalt netto energibehov: **184 kWh/m²**

Tilført energi: **207 kWh/m²**

Bygningens oppvarmede bruksareal (BRA): **105 m²**

<< Forrige   Neste >>

Energibruk i eksisterende boliger

Valg av tiltakspakke

● Tiltakspakke 1
Tiltakspakke beregnet på å heve bygningen to nivåer på energimerkeskalaen (f.eks. fra G til E)

● Tiltakspakke 2
Tiltakspakke beregnet på å heve bygningen tre nivåer på energimerkeskalaen (f.eks. fra G til D)

● Tiltakspakke 3
Tiltakspakke beregnet på å heve bygningen fire nivåer på energimerkeskalaen (f.eks. fra G til C)

<< Forrige   Neste >>

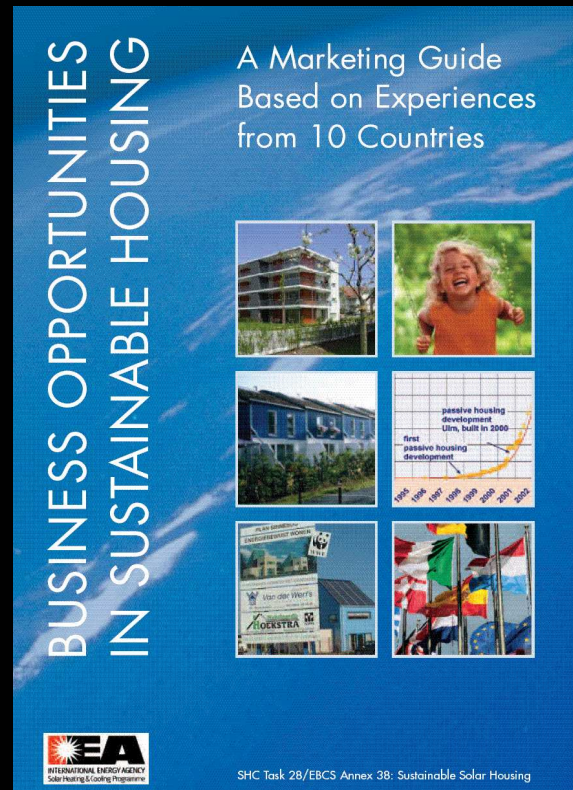
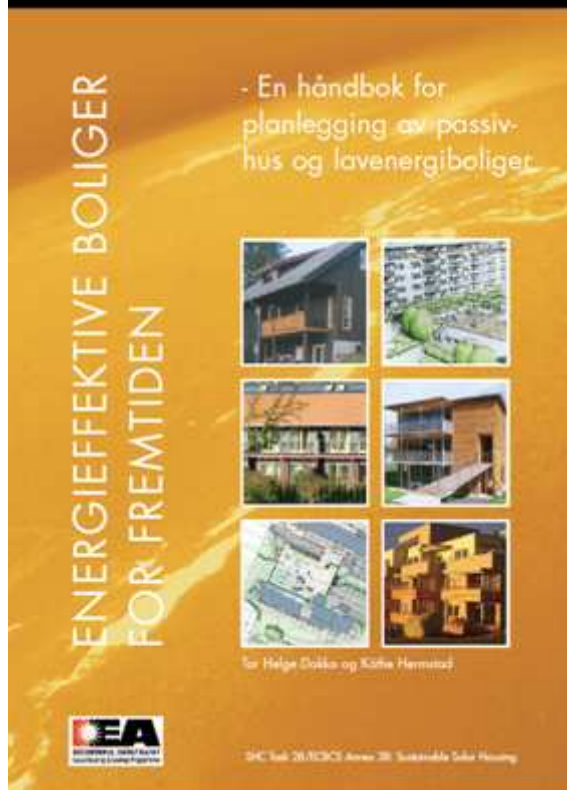

Beregningspyramiden

Ide og design: Dokka/Rødsjø

Kommer:
Fra
demonstrasjons
-prosjekter
til
volummarked

EKSBO

► Analyse av boligmassen

► Tiltakskonseppter

▼ Forbildeprosjekter

Husby Terrasse

Hammerseng BRL

Myhrerenga BRL

Grinda 1

Åmundsleitet BRL

Husarveien 26

Villa Wachenfeldt

Rajeveien 93

Utenlandske prosjekter

► Markedsstrategi

IEA SHC task 37

► Organisering

► Dokumenter

Kurs og konferanser

Åmundsleitet BRL

Rekkehusområde, 1976

Åmundsleitet borettslag ligger i Ulset, ca 12 km nordøst for Bergen sentrum. Borettslaget består av 201 rekkehus fordelt på 37 rekker samt 64 leiligheter fordelt på 2 terrassehus. Rehabiliteringsprosjektet er begrenset til rekkehusboligene. Det oppvarmede bruksarealet (BRA) er 125 m² for rekkehusene som har den opprinnelige planløsningen fra de ble ferdigstilt i 1975/76. Det er gjort noen endringer (påbygging/tilbygging) på enkelte hus etterpå. Siste påbygging av stort omfang skjedde i 2005, da 10 boliger ble utvidet med ny loftsetasje.

Husbanken

EKSBO

Veien videre?

ZEB

The Research Centre on Zero Emission Buildings

Bærekraftig oppgradering av boligblokker

- med fokus på miljøvennlig energibruk og universell utforming

???

Advanced Renovation in Non Residential Buildings

Welcome to Eracobuild

Project overview

Eracobuild – Strategic Networking of RDI Programmes in Construction and Operation of Buildings

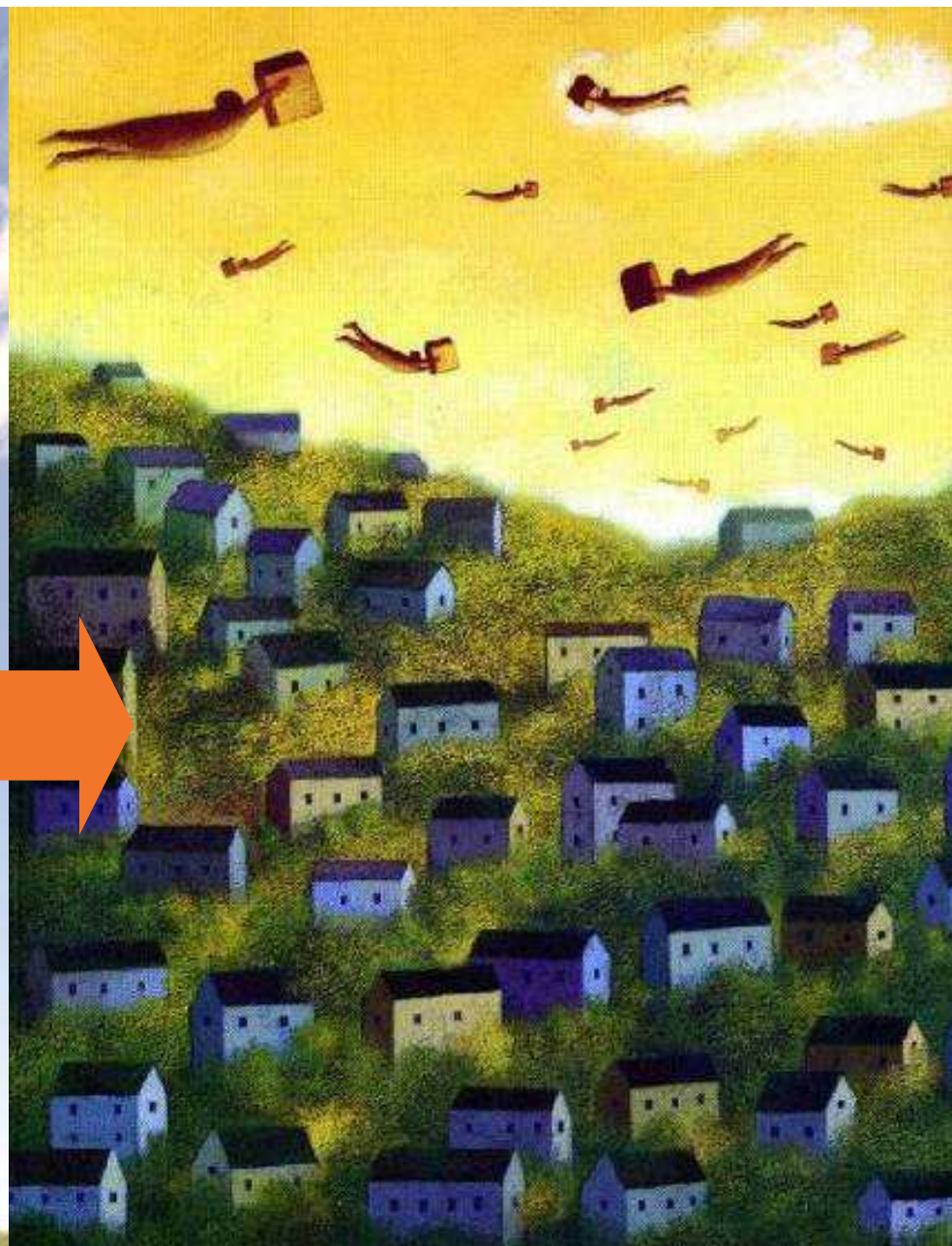
Husbanken

EKSBO

Husbanken

EKSBO

